

Békés vármegye részvétele a magyar nyelv hivatalossá tételéért vívott küzdelemben

1784. május 11-én a korlátlan hatalmú *II. József* látszólag a sok nemzetiségű államtest közigazgatásának egységesítése érdekében, valójában azonban tudatos elnémetesítő szándéktól is vezérelve, „a deák nyelvnek eltöröltetése és helyette a német nyelvnek közönségesen leendő bevétele eránt” nagy ellenállást kiváltó rendeletet adott ki. A felvilágosult uralkodó, aki fiatalkori heveségét nem tudta mértéktartó önuralommal párosítani, abból a sajátos tényből eredeztette kétszínű és veszélyes teóriáját — azaz a német nyelv hivatalos nyelvvé tételének elkerülhetetlen szükségességét —, hogy Európa-szerte már csak „Magyarországon, Erdélyben és Lengyelországban” folyik élő nemzeti nyelv helyett holt (*lingua mortua*) latin nyelven az oktatás és a hivatalos ügyintézés, s ez korszerűtlen és tarthatatlan.

Végső konkluziójában igaza volt. Holt nyelven csakugyan nem lehet tökéletes pontossággal hitelesen és maradéktalanul kifejezni és értékelni az élő, eleven élet újszerű tényeit és jelenségeit. Nem is ez ellen protestáltak a megyei vezetők, hanem mert a kalapos király rendelete — figyelmen kívül hagyva a régi törvényeket és kivívott jogokat, az egyes országok és népek történelmi múltjából, nemzeti hagyományaiból eredő, nemegyszer egymástól elütő sajátosságokat — erőszakosan akarta rájuk kényszeríteni a német nyelv kötelező használatát.

A mi esetünkben úgy akarta csírájában elfojtani például a patrióta érzést, hogy egyszerűen nem vett tudomást a valóságos helyzetről. Nem méltatta figyelemre a Bécsben élő testőrírók költői és nyelvvédő-nyelvapoló tevékenységét sem. Még a császári udvarban különben „szoros ellenőrzés” alá vont fiatal magyar hírlapirodalom ez irányú agitációja — lelkes pártolásra talált toborzó és irányító munkája sem érdekelte. Nem törődött az egyre jelentősebb értékeket és eredményeket képviselő hazai tudományos és szépirodalommal sem. Pedig kellett hogy tudjon róluk. A császári udvarban szolgálatot teljesítő magyar testőrírók vezetője: a *Mária Terézia* által is becsült és pártfogolt *Bessenyei György*, ki tüntető hódolattal, „utolsó tsep véreig, alázatos hívsséggel való jobbjágyként” ajánlotta tragédiáit a királynőnek, például hasonló tényekre alapozva érvelt cselekvésre serkentő okos röpirataiban (*Magyarság, A holmi, Egy magyar társaság* iránt való jámbor szándék stb.) a magyar nyelv uralkodóvá

tételért és fejlesztéséért, a tudományok nemzeti nyelven történő műveléséért és terjesztéséért (a tudományoknak ízét nem érzi az, ki a maga nyelvével nem kóstolhatja), az iskolák tanítványneveléséért, egy nyelvvelő feladatokat is ellátó magyar tudós társaság létesítéséért és a közigazgatás, a törvénykezelés latin nyelvének elhagyásáért illetve annak a magyarral való felcseréléséért. „Ha anyanyelvünk porba' marad — írja — higgyük-e, hogy idegen nyelvek által nemzetünket közönségesen a szép tudományokra felemelhetjük? . . . csupán idegen nyelven még egy nemzet is e földön — a maga nyelvét megvetvén — bölcsességre, tudományokra nem emelkedhetett”. Nem sokkal alább pedig ezeket szögezte le: „Míg egy ország törvénye deákul van, s míg ezen a nyelven perelnek, ítélnék, addig sem idegen sem magyar nyelvet nem fog tudni a magyar nemzet”. S mindezeket alig 5 évvel korábban fejtegette.

II. József rendelete is mindenekelőtt arra hivatkozott, hogy a fentebb említett országok: nevezetesen Magyarország, Erdély és Lengyelország azért ragaszkodnak a latin nyelvhez, mert nemzeti nyelvük „tökéletesen ki nem palléroztatott”, — ennél fogva *alkalmatlan* a törvénykezésre és a tudományok művelésére. Csak ezután kezd a másik érv: a nagyfokú nyelvi megosztottság elemző magyarázásába. „Ha a magyar nyelv (a többiről nem beszél) Magyarországon és Erdélyben közönséges volna — állítja a rendelet szövege —, úgy lehetne ezzel az ország dolgaiban a deák helyett közönségesen élni (ebben az esetben nincs szükség a „pallérozott” nyelvre, sem a német nyelvnek minden tagországnak számára kötelező közös alkalmazására???) , minthogy azonban „a német, az illiriaiak egynéhány neme és az oláh nyelvek majd szinte olyan szokásban vannak, . . . a magyar nyelvet közönségesnek” . . . nem lehet tartani. „*Nincsen tehát más nyelv a német nyelven kívül*, amelyet a deák helyett az ország dolgainak folytatására lehessen választani.”

A 7 pontból álló rendelet záros határidőhöz (1785. november 1.) kötötte a hivatali ügyintézés német nyelvűvé tételét. Megkövetelte a vezető hivatalok, a központi hatóságok — dicasteriumok —, a vármegyék, a királyi városok, kerületek, székek stb. német nyelvű levelezését, az alkalmazott tisztviselők és az országgyűlési követek magasfokú nyelvtudását, vagy annak gyors elsajátítását és tökéletesítését. Előírta és megkövetelte azt is, hogy „deák-oskolai” felvételt csak kellő német írás- és olvasáskészség birtokában nyerhessenek a tanulók. Vagyis a nem-német anyanyelvűeknek már kisiskolás korukban németül is kellett tanulniuk, ha nem akartak évet veszíteni. Különösen ebből az utolsó, a jövő magyar értelmiségének elnémetesítésére irányuló pontból lehetett csalhatatlanul kiérezni a hazánknak gyarmati sorsot szánó uralkodó valódi szándékát.

A várható nemesi ellenállás leszerelésére ugyan bekerült a *magyarázó szöveg*be olyan nyugtató passzus is, miszerint „őfelsége nem szándékozik a nemzetek született nyelvét semmi módon eltörölni”, sőt azt sem akarja, hogy „Magyarországon, hozzá tartozó tartományaiban és Erdélyben lakó különböző nem-

zetségek született nyelveikkel ne éljenek, és ahelyett más idegent tanuljanak”, ennek azonban az ősi jogaik megnyirbálása miatt megsértődött és bizalmatlan nemesek érthetően nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. Nem hittek benne, hogy kizárólag azokért az ifjakért tette kötelezővé a császár a német nyelvű tanítást, „akik majd valami tisztségekben akarnak lenni”.

II. József merész nyelvrendelete jóval nagyobb ellenkezést váltott ki, mint amire az uralkodó számított. Nemcsak a pedagógusok és az érdekelt kisebb beosztású tisztviselők, hanem a vármegyék és a bírák, sőt még a nemzetiségek is hevesen tiltakoztak ellene. Különösen a szlovákok reagáltak rá szenvedélyesen, akik tüntető figyelemmel, élénk rokonszenvvel kísérték a haladó magyar erők fokozatosan növekvő ellenállását. Törvényszerű volt ez: az ő nacionalizmusuk is nagyjából ugyanakkorra ért be, mint a mienk.

A gyűlölt nyelvrendeletnek — jóllehet mindössze néhány évig volt érvényben — (1790. januárjában ugyanis *nevezetes tollvonásával* maga a császár hatálytalanította) óriási, mondhatni történelmi jelentősége és eredménye lett: ritkán tapasztalható egységbe tömörítette a súlyos veszélyre ráeszmélt nemzetet. Vezetői bátran felvették az arcukba dobott kesztyűt, és helyesen ismervé fel az ésszerű védekezés egyedül járható útját, széles kaput tártak az alvó udvarházak és megyeházák ősi nyugalomát felverő nyelvművelés és nyelvújítás előtt. Így emelkedett politikai rangra és indult útjára a *polgárosodó öntudat* kialakítását is hatékonyan támogató nyelv ügye. Napirenden maradt aztán mindaddig, míg csak ki nem vívta a maga törvényes jogait.

Az ominózus németesítő rendelet váratlanul érte a megyéket, noha *II. József* előzőleg kikérte a hazai rendek véleményét: alkalmasnak tartják-e a magyar nyelvet a hivatali ügyvitelre, és csak azok elutasító válasza után adta parancsba a német nyelv használatát. Az egymással szoros levelező kapcsolatban nem álló megyék nem tudhattak egységes választ adni a kérdésre. Sőt; eleinte nem is a magyar nyelvűség mellett kardoskodtak, hanem a latint védték. Csak később érezték meg a kor parancsát, az ügy politikumát. Ekkor viszont már a császár csaknem valamennyi reformját célba vették. Szervezkedésüknek roppant mód kedvezett az idő.

A török elleni háború, amelynek költségeit, fájó véráldozatát nagyrészt a magyar haza viselte, továbbá a belgák „elpártolása”, meg az egész Európát figyelmeztető francia forradalom kirobbanása, nem utolsó sorban pedig a szomszédos lengyelek önvédő harca forradalmi légkört alakított ki nálunk is. Többen a porosz királlyal való szövetség útját egyengették már, csak hogy megszabaduljanak a jogtipró *II. József* terhes uralmától. Voltak, kik erőteljesen figyelmeztették is a közelgő vészre a császárt. A naplóíró *Keresztesi József* szerint pl. oly feszült volt a kül- és belpolitikai helyzet, hogy már a Habsburg monarchia felbomlásától is tartani lehetett. Ekként jellemezte a 80-as évek forrongó—szervezkedő Magyarországot: „Az egész hazában minden vármegyék kedvetlen mozgásban voltak. Elsőben a correspondentiák (levelezések) csak titkon

és susogva folytatnak; végre nyilván (nyíltan) circuláló levelek által mindenek úgy egyet értettek, hogy a feltekert huroknak mindenütt egyforma hangjok vala. Legelsőben is a nemzeti magyar ruhának felvételén kezdett éledni a patriotizmus", mely tovább erősödött az által," hogy mindenek magyarul beszélnek; akik nem tudják, tanulják a nyelvet, holott ezelőtt kevés hónapokkal, kivált nagy társaságban magyar nyelven szólót találni nem lehetett",

A felvilágosult uralkodó egyhamar belátta, hogy sem osztrák érdekeket szolgáló merkantilista politikáját, sem egyéb, felvilágosodás szellemében fogant intézkedéseit nem bírja el a rendi Magyarország. Ezért aztán még mielőtt a *nevezetes tollvonással* visszavonta volna őket, az ellenállás gyöngítése (leszerelése?) érdekében és a német nyelv bevezetésének „illetlenségét” érezve (így nevezi *Kazinczy* „Tübingai pályaművében”), „1789. december 18-án az ország megyéihez tulajdon kezeírása alatt” kibocsátott „nevezetes levelének oszlopai-ra nem a német és deák, hanem a német és magyar nyelvet vétette fel”.

Az uralkodó nyílt őszinteséggel várt és kívánt halála után (1789. őszén Bécsben az éjszaka leple alatt olyan röpcédulákat szögeztek ki, amelyeken ez a szöveg állt: „Úristen! Szabadíts meg minket a háborútól és nyomortól *II. József* halála árán”) egyszeriben felerősödött a rendi ellenállás. Megyénkben már 1790. október 25-én akként döntöttek a rendek, hogy a jegyzőkönyveket magyarul vezettetik, sőt a hivatalos levelezést is magyar nyelven folytatják. Kivételt ez alól csak a királyhoz és a Helytartótanácsához küldött iratok és felterjesztések képeztek.

Sajnos, a lelkes hazafiúi felbuzdulásnak hamar vége szakadt. Lehetséges, hogy ebben *Orczy József* báró adminisztrátori beosztás alóli felmentése (része volt az 1790-es ellenállási mozgalomnak), illetve az új adminisztrátor személye játszott döntő szerepet, ámbár feltétlenül számolni kell a viszonylag csekély eredményt elért országgyűlés okozta elkeseredés tényével is. A horvátok ellenállása ugyanis annyira lefokozta, olyan nagy mértékben akadályozta a radikálisabb magyar nyelvi követelések sikerét, hogy az új király: *II. Lipót* végül csak annak a törvénybe iktatását engedélyezte, hogy a közügyekben „idegen nyelvet — az az németet — nem fognak használni, és hogy az egyetemen, az akadémiákon és a középiskolákban a magyart is tanítani kell”. A kormányzó ügyeket azonban továbbra is latinul tárgyalják.

Ez volt az 1791: XVI. törvénycikk. Az óvatos megyei vezetők ennek megfelelően 1793-ra felhagytak a magyar nyelvhasználattal. Ekkor Bihar és Sáros vármegyék ama felhívására: intézzék a megyék ügyeit magyar nyelven, azt válaszolták, nem látják „sem szükségesnek, sem illendőnek”, hogy az indítvánnyal foglalkozzanak.

Szerencsére a többi megye vezetői másként gondolkodtak, és tudatos tervszerűséggel készültek a döntő változásra. A „circuláló” levelek végül is nézeteik felülvizsgálására készítették a Békés megyei urakat, akik 1803. március 2-án tartott közönséges gyűlésükön már a következőképpen reagáltak „Tettes

és *Ns. Zabolch* vármegye” körlevelére: „Meg kell azt vallani, ha mind szeméremmel is, hogy miolta 1790-ben és 1792-ben a Magyar Nyelv gyarapítása eránt a K. Kegyes Resolútiók (határozat, döntés) az ország akkoron egybegyűlt Rendeihez kiadattak, nem hogy valamely lépések tétettek volna a Magyar nyelv gyarapítására, de sőt szomorúan lehet tapasztalni, hogy — úgy szólván — mind inkább kimegy a Módiból; hogy a Jegyző Könyvek felküldése Deák nyelven kivántatik, és hogy sokan, azon Megyéi közül is az Országnak, melyek ez előtt 10—12 esztendővel magyarul kezdték folytatni dolgaikat, azt lassan-lassan abba hagyták, és a helyett ismét a Deák nyelvet vették elő. Úgy hogy ha így megyen a Magyar nyelv dolga, az az hogy az sem az iskolákban annak rendi szerént nem taníttatik, azonban a közönséges dolgok folytatásából is lassan-lassan kirekesztetik, nem lehet egyebet várni, hanem hogy az rövid időnn egészen eltemettetik ezen Nemzetnek, mely nevét viseli, örökös kárára s gyalázatosságára.

A mennyire szeretjük tehát Nemzetünket, annak Polgári alkotmányát, ártatlan jó szokásait, a mennyire ébresztenek bennünket még el nem kortsosodott ditső eleinknek nagy és jeles tettei, szint olly szent kötelességünknek esmérjük azt, hogy Nagyságtokkal, Kegyelmetekkel mind azon eszközöknek elővételében kezet fogjunk, melyek a Magyar Nyelv gyarapítására s nemzetünknek ezzel járó díszére és boldogítására vezetnek.

Fogjuk is a Jövő Ország Gyűlésére küldendő követeinket oly utasítással botsátani el, hogy mindent el kövessenek, hogy a Magyar Nyelv gyarapítására a legalkalmasabb és fogatosabb rendelkezések tétessenek, sőt ne tsak tétessenek, hanem munkába is vétetessenek.

Addig is pedig megtettük a rendelést mi is, hogy megyénkben kivált az ifjúság tanítására nézve az 1790-dik esztendőbeli ország gyűlése végzése teljesítessen”.

A megye politikai-közigazgatási vezérkara — mint látható — nem lépett túl a *Lipót* által törvényileg biztosított kereteken. Kizárólag az iskolákban, elsősorban a mezőberényi gimnáziumban folyó anyanyelvi nevelés eredményesebbé tételét érezte sürgős, kötelező feladatának. A mélységesen konzervatív gondolkodású *Vidovich György* alispán vezetése alatt még arra sem vállalkozhatott, hogy nyíltan kiálljon a magyar nyelvű közigazgatás eszméje és annak gyakorlati alkalmazása, bevezetése mellett. Ám a történelmi múlt dicsőségének és a nemzethalál *Herder*-féle *Kassandra* jóslatának célzatos emlegetése jelentős előrehaladást mutat már az 1793-as állásfoglaláshoz képest. Azt tükrözi, hogy *Kazinczyék* társadalmi térre kényszerített magvetése nyomán erős, bő termést ígérő hajtások sarjadtak itt, Békésben is. Felerősödött a nemzeti öntudat és a hazával szembeni kötelességérzet.

Az 1805-ös országgyűlés különben nagy lépéssel vitte előrébb a magyar nyelv ügyét. Kivívta, hogy „1. a felséghez intézendő felírások s esedezések magyar és deák nyelven irathassanak; 2. hogy ugyanúgy irathatnak a megyéknek felírá-

saik is az udvari kancelláriához; 3. hogy a megyék a Helytartó Tanáccsal magyarul levelezhetnek, s a törvénykezésben magyar nyelvvel élhetnek; 4. hogy a Helytartó Tanács a magyarul készült felírásokra magyarul feleljen”. Csak egy dologban nem sikerült előrébb jutni: az 1805: 4. tc. nem kötelezte a „Fő-Törvényszékeket” — sem a Hétszemélyes Táblát: a Septemviratust, sem a Királyi Itélő Táblát — arra, hogy magyar nyelvű döntéseket hozzanak. Még azokban a peres ügyekben sem, amelyek eredetileg magyar nyelven folytak, és csak felülvizsgálás vagy jóváhagyás végett kerültek eléjük.

A sikerek fokozott erőfeszítésekre készítették az erősödő ellenzékét. Tevékenységükhöz kedvező légkört teremtett a napoleoni háborúk fenyegető réme. Intenzívebb lett a levelezés, szervezettebb a készülődés. A gyorsabbnak képzelt nyelvi váltás megkönnyítésére egyes megyék — mint pl. Pest és Zala — még u. n. „tishti szótár”-okat is készítettek (legismertebb az 1804—1809 között megjelent *Georch*-féle 4 kötetes Honnyi törvény volt), s azokat bírálatra, jobb esetben kipróbálásra, eljuttatták az ország minden megyei közigazgatási szervéhez.

Vezető nyelvészeink jogos aggodalommal figyelték a serény magyarító buzgalmat. Attól tartottak, hogy e nagy „nyelv iránti vetekedésben” lesznek olyanok, akik az „élő, egész nemzet közakarattyával szemben” szűk lokálpatriotizmustól vezéreltetve, saját helységük vagy vármegyéjük provinciális nyelvi sajátosságait akarják — ha kell erőszak árán is — elfogadtatni és érvényre juttatni. Szerencsére, félelmük alaptalannak bizonyult. A Zala megyeiek le is szögezték világosan kísérő-levelükben: „Távol vagyunk mi azon hízkelkedő gondolattul, hogy ezen Tiszti Szótár (noha azt . . . míg más jobb szerződni — értsd: szereztetni, készíttetni — fog, használásba vettük) a tökéletességnek pontyát elérte legyen; sőt önként meg kell vallanunk, hogy annak segedelmével is még igen számosak azon fogyatkozások, mellyek mind a Polgári, Kormányi és Törvényes Tárgyaknak tiszta és helyes magyarázásában, mind pedig főképpen a Mester igéknek (ti. a közigazgatási terminológiának) velős kifejezésében elő fordulnak”.

Egyrészt a szakkifejezések tökéletesítése, másrészt a magyar nyelv mindenki által értett és használt államnyelvvé u. n. *kenyér-nyelvvé* fejlesztése céljából arra kérték aztán az egyes megyék képviselőit: vegyék vizsgálat alá terveztüket, igyekezzenek „bölts itéletek szerént meg jobbétani s gazdagéttani, és a jövő Ország Gyűlésére küldendő követjeik által” nekik azt visszajuttatni, hogy „a Tiszti Irásnak módja az illyes előre készített munkákból tökéletesebb állapotban meg határozottasson, és az Országban közönségessé tétessen”.

A gyulai levéltárban található megyei közgyűlési iratokból nem lehet megállapítani, vajon Békés vármegye túl az egyetértésen és azon az intézkedésen, amellyel elrendelte: ezután „mind a polgári, mind a Törvényes dolgok nemzeti nyelvünkön folytattassanak, és minden helyeken az oskolákban rend szerént taníttasson a magyar nyelv” — tett-e valami érdemlegeset a kapott tiszti szó-

táruk anyagának gazdagítása és „jobbítása tárgyában”. Nem valószínű. Sajnos, az országgyűlés sem, amelyről *Kazinczy* keserű szájjal állapította meg, hogy azon „a nemzet nyelvének előbbre vitele felől sok és fontos tanácskozások tartattak (ugyan), de ez eránt törvény nem hozatott”. Ezt a kötelező udvarlások és szokványos hálálkodások ellenére maga a mindenfajta újítás iránt bizalmatlan császár: az „önálló vélemény nélküli”, a kapott tanácsokhoz „a tehetségtelenek makacsságával ragaszkodó”, különben „lelkiismeretes bürokrata” *I. Ferenc* is így akarta.

Ennek megfelelően viselkedett az adott törvényekhez mereven ragaszkodó, aulikus *Vidovich* is, aki 1817-ben — miközben társai országszerte azon fáradoztak, miként juttassák győzelemre a hivatalos ügyintézésben a magyar nyelvet, — eléggé el nem ítéhető módon, a rendek hozzájárulását megszerelve, visszaállította a megyei törvényszék polgári osztályánál a latin nyelv használatát. Így volt egészen 1826. április 11-ig. Ekkor a megyei közgyűlés úgy döntött, hogy „zentúl mint (mind) a polgári pereknek jegyzőkönyvei és hozandó ítéletek, mint (mind) pedig a helytartótanácsi felírások és egyéb levelezések (ide nem értvén őfelségéhez teendő felírásokat) csupán *csak magyar nyelven* tétessenek fel”.

Az 1832—36-os országgyűlés küszöbén Békés megye is megszabadult a konzervatív vezetéstől. Megyegyűlésein a liberális vezetés hatására mozgalmasabb lett az élet. Gyakoribbá váltak a különböző szintű megbeszélések, tettekre készebbek a nemesek. A reformeszmék középpontjába a magyar nyelv terjesztésének a kérdése került. Ahogy *Zsilinszky Mihály* írta: „Eleinte csak magánkörben folyt a tanácskozás a felett, miként lehetne a nagyjában magyar vármegyét egészen megmagyarosítani”. Végül 1832-ben a nyilvános vármegyei közgyűlés „egy küldöttséget nevezett ki, melynek feladatául tűzetett, hogy *a magyar nyelv terjesztése s divatosabbítása tekintetében e vármegye területén sikerésíthető javaslatokat tegyen*”.

A javaslat 1832. „kisasszony hava 8-dik napján” került a Gyulára összehívott Békés megyei közgyűlés színe elé. Ekkor viszont már nemcsak Bécs, hanem a nemzetiségek támadásai ellen is védelmezni kellett a magyar nyelv és a nyelvújítás ügyét.

A magyar nyelv hivatalos államnyelvvé tételéért vívott harcra ugyanis új politikai helyzet állt elő. A horvátok, szlovákok, románok és németek (szászok) szellemi vezetői pontosan érzékelték, mennyire megerősödne velük szemben a magyar nép jogi-politikai helyzete nyelvének államnyelvi rangra emelésével. Sűrű röpirataikkal azt igyekeztek bizonygatni, hogy a magyarok ez irányú harca „jogtalan, törvénytelen és szükségtelen törekvés, mely voltaképpen a többi nemzetiségek megölésére van irányozva”.

Először a magyar—horvát ellentét hívta fel a figyelmet a sok nemzetiségű államtest szemléletbeli heterogenitására. Az 1790/91-es országgyűlésen, amikor először került a magyar törekvések homlokterébe a nemzeti nyelv használ-

lata, a horvátok azonnal a latin mellett törtek lándzsát. Állásfoglalásuk ezzel felemás jellegű lett. A 800 éves gyakorlat védelme erős retrográd, feudális ízt kölcsönzött harcuknak, amelynek haladó, polgári vonása legfeljebb csak az lehetett, hogy mindezt a horvát nemzetiség védelmében tették. A magyar törekvésektől ugyanis saját céljaik győzelmét féltették. Világosan kitetszik ez *Franjo Bedekovic* horvátországi követ felszólalásából, ki nem tudományosan megalapozott elvekkkel, hanem kizárólag érzelmi alapon állva vitázott: „A magyar nyelv nem lehet hivatalos nyelv Horvátországban — mondotta —, mert a horvát épp oly radikális nemzet, mint a magyar, és nagy gyalázat volna az, ha a horvát nép elvesztené nyelvét, megszűnne nemzet lenni, és a magyar nemzet szolgájává válna”.

Ugyanekkor terjesztették elő a románok is „alázatos folyamodványukat”, a román nemzeti öntudatot megalapozó *Supplex libellus Valachorum*-ot, tiltakozva abban bizonyos, részükre sérelmes, „tolerált” kifejezések használata ellen, egyenjogúságot követelve az erdélyi szászokkal, magyarokkal és székelyekkel. Vagyis azt, hogy magas hivatalokat is betölthessenek, és hogy azon vármegyékben és székekben, ahol többségben vannak, minden helyet román névvel nevezzenek. Sajátos tény azonban, hogy a románság közjogi helyzetének tisztázására nem tettek kísérletet beadványukban. Kétszer is felterjesztett, alig módosított kérvényüknek mindössze annyi eredménye lett, hogy a rendek elfogadták és törvényerőre emelték a görögkeletiek szabad vallásgyakorlását.

A német anyanyelvű szászok harcát az évszázados szász politikai egység (universitas) visszaállítására és megerősítésére irányuló akarat jellemezte. Ennek a szolgálatában igyekeztek meggátolni a Magyarországgal való uniót és a magyar nyelv hivatalossá tételét Erdélyben. Természetesen a magyar iskoláknak a Szászföldön történő telepítése jogát is. Céljaik túlságosan erdélyiek voltak, ennél fogva nem is gyakorolhattak nagyobb hatást meggyénk reformnemzedékének nyelvapoló és terjesztő munkásságára.

A szlovákok — mint mondtuk — mindaddig lelkesen pártolták a magyar rendek harcát, míg az a német nyelv ellen, a latin védelmében folyt. Az indifferens latin nyelv ugyanis nem veszélyeztette a szlovákok egyenjogúságért vívott harcát. Ennél fogva elsőrendű érdekük volt nekik is a német nyelv hátra szorítása. A magyar nyelv hivatalossá tétele azonban a kétszeres elnyomás jogát és lehetőségét erősítette volna. Polgári értelmiségük (*Bernolák, Palkovic, Safarik, Kollár és Stur* köre) harca végül oda vezetett, hogy 1840. tavaszán már olyan értelmű beadványt akartak felterjeszteni Bécsbe, melyben „a magyart hivatalos nyelvnek sem hajlandók elfogadni, inkább a németet választják”, sőt azzal is fenyegetőztek, „hogyha nem szűnik meg a magyarosító tendencia, akkor a kormányzattól külön Szlovákia felállítását fogják kérni a Habsburg monarchián belül”. A nagy hullámokat vert nemzetiségi vitában az ellentétek lecsillapításához *Széchenyi* és *Kossuth* nemzetközi tekintélyére és világos okfej-

tésű elemzésére volt végül is szükség, ahogy *A magyar sajtó története* első kötetében olvashatjuk.

A Békés megyei előkészítő bizottság tagjai tudatában voltak a nyelvújítási harc nyomán kialakult politikai realitásnak, de a „honi nyelven” folyó közigazgatás és bíraskodás felbecsülhetetlen jelentőségének is. Elvileg elítélték a nemzeti öntudatot sértő nacionalista túlkapasokat, jól tapintva rá ezzel a lényegre: nem a természetes fejlődés egyenes velejárója, hanem az erőszakos eljárások szomorú kísérőjelensége és „visszahatása” volt a nemzetiségek szembenállása. Ennek ellenére azonban az a törekvésük, hogy a magyart fogadtassák el az *első és közönséges* nyelvnek, azaz az állam nyelvét a nemzetiségekkel is, már tükrözött bizonyos türelmetlen túlzásokat. Onnan eredt ez, hogy a magyar nyelv elfogadtatását, s vele a nemzetiségek asszimilációját kizárólag politikai feladatnak, bürokratikus úton megvalósítandó kötelességnek tartották.

A szélesebb körben való terjesztés végett nyomtatásban is megjelent Békés megyei irat alig hozott valami újat. Inkább ügyes összegezése lett mindazoknak az elképzeléseknek és javaslatoknak, melyeket a többi megye törvényhatósága „cirkuláló” kiadványai révén népszerűsített már. A mi szempontunkból mégis jelentős: ez az első dokumentum, amely — túlmenve a keveset mondó együttérző nyilatkozatokon —, a helyi vezetők cselekvő állásfoglalásáról, serény tenniakarásáról és az általuk kívánatosnak vélt konkrét intézkedésekről: taktikai-gyakorlati lépésekről is tudat.

A „vitézlő szent-katolnai *Cseh Ferenc* másodalispán” *előtűlése*vel tevékenykedő 11 tagú küldöttségnek *Novák Antal* vármegyei főjegyző által közreadott terjedelmes előterjesztése a feladat indoklásával, a közös hivatalos nyelv parancsoló szükségességének kicsit talán bőbeszédű és dagályos kinyilatkoztatásával indít. „Közönségesen eszméért sarkigazság volt és maradand is az örökké, hogy a nyelv a tudományok kulcsa — az érzelmek kölcsönös tolmácsa. Mennél míveltebb az, annál tanultabb, annál érzékenyebb a nemzet”. Majd ez után az általános érvényű megfogalmazott axioma után a polgárosodó társadalom és a fejlett, pallérozott nyelv szoros kapcsolatára figyelmeztet a bizottság: „Tudni való pedig — írták beadványukban —, hogy csak ott emelkedhetnek valamint egyes emberek, szinte úgy egész országok is a polgárosodás (civilisatio) ama magasabb fokára, — mely a *társasági együttléttel egyedülvaló s legfőbb iránya* —, hol az érzés s tudományok egybesodorra szolgálnak világító szövétnekül. Ott oszlik a setétség; fényre derül a jobb lét hajnala; ott ébred a jónak s szépnek érzése; gyökeresedik a józan szabadság; nevelkedik a szorgalom; csudákat teszen a polgári erény . . . A hol ellenben az anyai nyelv parlagosodásban hever s sínlődik, — jele, hogy ott a legnagyobb rész tudatlan, — az érzés elfásult, tompa, és kivész, kihol ott némieneműképpen a nemzet is, holott a tudós, csinos nyelv az időnek viharos szélvészeli s ádáz ostromai között már rég enyészetbe dült népek dicsőségét még századok múlva is ragyogtatja”.

A magyar nyelv ápolásának és hivatalossá tételének eme elvét a következők-

ben a tényleges feladat: a latin nyelv használata elleni okadatolt tiltakozás váltja fel. Egyetlen hosszabb, de lényeges mondanivalót tartalmazó gondolat utal mindössze arra, miként „görnyeszté rabigába a hajdan híres Latium tökéletesített csínú nyelve a magyarnak saját eredetű anyaszózatját” annyira, hogy végül „közönségesen esmért gátja” lett a latin a polgári igazgatás és törvénykezés magyarrá válásának is. Egészen addig, „míg a hosszas szunnyadozásból lassúdan ébredező nemzeti szellem — melyet *Eő Felsége olly kegyelmes atyai indulattal pártolt* — e fonákságot átlátván, főként az utolsó (vagyis az 1830/31-es) országgyűlésen alkotott törvény által ama gátot ha nem egészen elhárítani is, legalább rajta erőt venni képes nem lőn”.

Ferenc császár „kegyelmes atyai indulatáról” persze megvolt a bizottsági tagok külön véleménye. Jól tudták, hogy a mindenféle reformot ellenző, vas-kalapos uralkodó milyen kerékkötője volt a nyelvi mozgalomnak. Hogy 1794-től kezdve már egyre nyíltabban és szívósabban kelt ki a magyar nyelvi törekvések ellen. Az ő határozott ellenkezése miatt nem kerülhetett például az országgyűlés plénuma elé 1796-ban és 1802-ben a nyelvkérdés. A beadványban található közbevetett, udvarló mondat tehát nem jelenthet egyet a megyei nyelvi bizottság tagjainak őszinte tiszteletével. Csak amolyan kegyhajhászó *captatio benevolentiae* volt, amelyet az ügy — végső soron az egyenjogúsáért vívott politikai harc — sikere érdekében tettek. Ez érteti meg azt is, miért csak a latin nyelv ellen agitáltak e helyen, egyetlen szóval sem említve a harcot kiváltó igazi okot: a kalapos király elnémetesítő rendeletét. Erre később utalnak majd egy finoman megfogalmazott gondolattal, hogy vele mint közismert konkrét ténnyel a tervkészítők minden erőszakos rendszabály bevezetése és könyörtelen, diktatórikus alkalmazása ellen tiltakozzanak: „Mutat ugyan a múlt század kilenczedik tizedje egy példát arra, — figyelmeztet a nyelvi bizottság — hogy erőszakkal idegen nyelv terjesztésébe is nem nagy idő alatt mire lehetett menni az országban; — de példa ám az ezen esetet követő időszak arra is, hogy a viszontorlás (*reactio*) ha nincs féken többé, és rést kap, hogy teszi legottan semmivé az erőltetés képzelt remekjét”. Az adott helyzetre konkretizálva, annyit jelent ez, hogy „az ország idegen ajakú lakosainak olly feles száma mellett — erőszakoltatva valóban a magyar nyelv önnön honnában is alig nézhet elébe”.

Persze, azért nem ennyire könnyű és tiszta a képlet gyakorlati megoldása és alkalmazása. A közhangulat jó kihasználása és a minél gyorsabb pozitív eredmény elérésének (kicsikarásának?) a vágya fontos politikai köteleességteljesítésre serkentő, önigazoló magyarázkodásra kényszerítette a táblabírákból, földesurakból, főügyészből, rend szerénti esküdtekből, főszolgabíróból álló megyei nyelvi bizottságot. „Az erőltetés nem tanácsos voltának ürügye alatt azonban távolról sem célozza a küldöttség azt — mondják —, mintha a *törvényben gyökerező rendszabások* sikeresítése is csupán magára lenne hagyatandó; mert ha a magyar nyelv terjesztését tárgyazó bár melly intézet (intézkedés)

magából a törvényből foly, annak — mint mindennek, a mi törvényes — fogantatásában a leghathatósabb eszközökhöz is —, mellyek csak módjában állanak a magyarnak — hozzá nyúlni — szent hazafiúi kötelesség”.

Nem kétséges, legális úton kivívott, szentesített törvények által kívánt jog-alapot teremteni a bizottság a magyar nyelvű hivatali ügyintézés számára. Ezt viszont csak a saját nyelvét államnyelvvé tévő 1844: II. törvényekkel érte el a nemzet. Feltehető a kérdés: milyen volt valójában 1832-ben a Békés megyei nemzetiségi helyzetkép; milyen szerepet kaptak a közigazgatásban és törvényhozásban a nemzetiségek?

Az elemzésből erre vonatkozóan a következőket olvashatjuk: „Békés vármegye . . . a magyarul lakta alföld térrészeinek azon egyike, mellynek lakosait a gondosan megőrzött eredeti tiszta nyelvszabás, békesség, s szokás kitűntetve esmértetett meg mindenütt; — mellynek tanácstermében az édes magyar hangnál egyéb ember emlékezetétől fogva nem hallatott, — mellynek jegyzőkönyvei mindennemű tiszta hivatalos iratai, s majd minden levelezési régtől óta magyarul vitettetnek . . . egyszóval a magyar nyelv olly közönségessé (általánossá) vagyon tétetve, hogy a latin nyelv abba a Felsővel való jobbágyi értekezéseken (folyamodványokon) és a nem magyar ezerekkel időnként váltani kellő (szokott) levelezéseken kívül minden egyéb hivatali használatból már szerencsésen kiküszöböltnék mondattathatik”. Ezen kívül nincs egyetlen kebelbéli uradalma sem, mely „akár bünyfenyítő, akár a polgári kereseteket ítélő úriszékeiben kirekesztőleg a magyar nyelvet — habár *egyéb uradalmi dolgokban* ma még néhol nem úgy lenne is — voltaképpen használatba ne vette volna már”. Dicséretesen halad előre a nemzetiségek asszimilációja is — különösen „az eredeti magyarok tószomszédságában élő” idegen ajkúak körében. Így Endrődön, „melly eredeti tót gyarmath vala, s jelenleg 5729 lelket számlál, többé tótot találni nem lehet, — lakosainak már régtől fogva az Isten ígéje is csupán magyarul hirdettetik”.

A magyarosodás valójában azokon a „török járom kivetése után megtelepeített” *népes* helyeken megy lassan — szögezik le a küldöttségi tagok —, „mellyeknek lakosi maiglan is abajdócz idegen ajkúak”. Közülük újabban kedvező jelenségek mutatkoznak a „15 701 eredeti tót lakosú Szarvas” mezővárosban, „ha kivált egyházi s világi előjáróinak kimutatott e részbeni példás törekedése ösztönt kap”. A többi nem magyar község (Német-Gyula, Kétegyháza, Tótkomlós, Csaba, Mező-Berény egy része) lakói — „a nemtelenek tavalyi összeírása szerint” összesen 39 127-en — azonban erőteljesen őrzik „egy részt az oláh, egy részt a német, de legnagyobb részben a tót” anyanyelvüket. Itt „az előmeneteles kifejlést” inkább a közlekedéstől lehet várni.

E feltehetően eszményített helyzetjelentés után a vármegye területén *sikerülhetők* nélt javaslatokat és teendőket két csoportba osztva terjesztette a küldöttség a közgyűlés elé:

„I. A polgári igazgatás és közdolgok hivatali folyamatára tekintve,

II. A megyében honnyos idegen ajkú néposztálynak irányba vett magyarosítására tekintve”.

Az első kategóriába a következő hét feladatot sorolták:

1. Mindaddig, míg a magyar nemzet oly szerencsés nem lesz — *mint reményleni merész* —, tudniillik hogy *anyanyelvének törvényhozási s országlási méltóságra való felemeltetését kívívja*, addig a királyi felséghez intézendő megyei alázatos felírásokat „meghasított lapokon” deák és magyar nyelven írják.

2. Az eddig deák (latin) nyelven készített adóügyi, összeírási és „minden rendszabásos hivatali lajstromokat” ezután magyarul készítsék és vezessék, megszerezve hozzá a nagyméltóságú királyi magyar helytartótanács beleegyezését.

3. „Ha már a magyar ércből veretett pénzekre nézve jelenleg még oda jutni nem lehet is . . ., legalább az egyes polgári testek hiteles pecsétjén, mint magyar hatóságok czímerén”, a latin felírásokat váltsák fel magyarral. A *kebelbéli* uradalmakat is kötelezzék arra, hogy egy esztendő múlva ne fogadjanak már el „nem magyar körülírású” pecsétes iratokat.

4. Azon Békés vármegyei uradalmakat, melyeknek „birtokosai a magyar nyelvben magok is járatlanok”, ennél fogva adminisztrációjukat is idegen nyelven végzik, kötelezzék arra, hogy számadásaikat „és az ezekkel szövetkező tárgyakat, de egyáltalán minden hivatalos dolgaikat” magyarul csinálják. Mint-hogy pedig *a magyarul nem tudókat a törvény minden közhivatalból kirekeszti*, el kell érni, hogy a birtokosok se alkalmazzanak magyarul nem tudó tiszteket és gazdaságvezetőket.

5. Ne lehessen egyetlen községben sem olyan bíró, jegyző, esküdt és egyéb „rendtartásbéli foglalatossággal megbízott községi előljáró” — még szolgál sem —, aki nem tud magyarul.

6. Kötelezzék a céheket arra, hogy *vándorkönyveket és felszabaduló leveleket* csak magyar nyelven állítsanak ki. Hivatalos rendelet biztosítsa továbbá, hogy 3 év múlva már csak *magyarul is tudó* „magyar- és erdélyországi mesterlegények”-et szabadíthassanak fel az illető céhek.

7. A német felírású címereket, hirdetményeket, jelentéseket, közrendészeti jelzéseket stb. magyarral cseréljék ki.

A polgári igazgatás, a hivatali ügyintézés megmagyarosítását célzó összesített tervezetből teljességgel hiányzik olyan sürgető javaslat, amely a „gyökeres jog” körébe tartozó úgynevezett koncepciózus perekben ítélkező legfelsőbb bíróságok: a *Hétszemélyes Tábla* és a *Királyi Ítélt Tábla* nyelvének magyarrá tételére vonatkozik, azért hadakozna. Ez a kapott feladat korlátolt, behatárolt jellegével magyarázható. Sajnos, erről az előkészítő részben nincs szó, jóllehet ott a *Tudományos Akadémiának* és a *nemzeti játékszínnek* (ezek sem megyei intézmények) nemzetté válást, polgárosodást segítő-támogató szerepét és ez irányú hasznos ténykedését buzgón emlegetik a bizottsági tagok.

„A megyében honnyos idegenajku néposztály” magyarosodását — ahogy a

tervezet második része is tükrözi — elsősorban az egyházak és az egyházak kezében levő elemi és középiskolák: a papok és a tanítók tudatos nevelőtevékenységétől lehetett várni. Nem véletlenül alapoztak rájuk a nyelv és a gondolkodás szoros egységét hirdető megyei vezetők is, hiszen a XIX. századot szerte Európában — kissé túlbecsülve a nevelés tagadhatatlan nagy szerepét és jelentőségét — a pedagógia századának tartották, amelyben *Vörösmarty* szavait idézve, „kifárad az éj, s hazug álmok papjai szűnnek/ S a kitörő napfény nem terem áltudományt”, amelyben a „szent béke” és az „igazság” parancsoló szavára egymásra lel mindenki: „... a népszaroló dús s a nyomorú pór nép embebriségre javul”.

A tervezet — igen tudatosan — kizárólag az ifjúság magyarra nevelésének a mikéntjével és hogyanjával foglalkozik. A biológia törvényeit az emberi társadalom életére vonatkoztatva, tetszetős és találó asszociációval mond le a felnőttek átneveléséről. A pedagógia mindenhatóságát meg a nyelv és gondolkodás egységét hirdető teóriákat összekapcsolva állapítja meg: „... nem ... tanácsos (az ember) erejét aggfák többnyire sikertelen hajtogatásában vesztegetni, — midőn a gyenge csemete önként hajlik, és így a nevendék tót, német vagy oláh gyermek is bizonyára inkább formálódhatik valódi magyar polgárrá, mint már a más nyelv vagy szokás felvételére természetileg kevésbé fogadékony életkorban levő szülék”.

A fiatalság átnevelésére figyelmeztetve, a következőkben összegzi a megyei felterjesztés a papok és nevelők ez irányú hazafias kötelességeit:

1. Mivel az utolsó (az 1830/31-es) törvény értelmében szerént közhivatalokat csak magyarul tudók viselhetnek, a megyebeli nem-magyar helyek papjaitól, tanítóitól és iskolamestereitől is meg kell követelni a magyar nyelvtudást. Természetesen az uradalmak sem alkalmazhatnak magyarul nem értő és tudó papot és tanítót.

2. Ha volna a megyében olyan lelkipásztor vagy tanító, aki nem tud magyarul, azt kötelezzék rá, hogy egyrészt „magyar káplányt” fogadjon és tartson, másrészt hogy 3 év leforgása alatt kellő szinten sajátítsa el a magyar nyelvet, s arról bizonyosságot tegyen. Amennyiben nem szerzett e határidő alatt megfelelő nyelvtudást, mentsék fel megbízása alól és bocsássák el.

3. A lelkipásztorok (valláskülönbség nélkül) „az isten ígéjének hirdetésében — énekes dicsőítésében —, szóval az ájtatosságok minden nemeiben magyar szertartást hozzanak bé. Ott, hol az uralkodó idegen szózatot egészen számkiivetni most még lehetetlen”, felváltva tartsanak idegen és magyar nyelvű nyilvános istentiszteleteket.

4. Meg kell hagyni a lelkipásztoroknak, hogy „a kereszteselési, házasadási és temetési anyakönyveket” ezentúl magyarul vezessék, „az eddig deákul készületekből” pedig magyar szövegű másolatokat adjanak ki.

5. A tanítók és iskolamesterek a falusi és mezővárosi iskolákban tanítási nyelvüként *kirekesztőleg* a magyart kötelesek használni, „jelesül az írást, olva-

sást, számvetést, imádságokat s vallásos dolgokat csak magyarul tanítsák; — az utóbbiakat ott, hol azt még a helybéli körülállások elkerülhetetlenül megkívánják, a nevendékek anyanyelvén is megmagyaráztatván”.

6. Bátorítani kell a lelkipásztorokat és a tanítókat, hogy „a benne egyesülő közbizodalomnak s várakozásnak ne csak az elejébe szabandó intézetek (intézkedések) szerint, hanem minden kitelhető úton-módon” — a legnagyobb hazafiúi buzgósággal — megfelelhessenek. Hassanak a szülőkre, és bírják rá őket, hogy gyermekeiket az esztendő „minden szakaszában”, folyamatosan járassák iskolába.

7. A legjobb nevelőket és tanulókat jutalmazni kell, különben „a legtisztább szándék sikeres valósulása is kétséges”. Ennek érdekében bőkezű adakozásra kell felszólítani „a megyebeli birtokos urakat és mindennemű hazafiakat”.

8. A „kiküldöttség” javasolja, vigyék el a szülők idegen ajkú gyermekeiket szervezett gyermekcsere útján tósgyökeres magyar helyekre, ha „csak annyi időre is, melly alatt magyarul megtanulni képesek”.

9. Minthogy a megye „megmagyarosítandó lakosai” legnagyobb részt „az ágostai vallástételt követők közül valók, . . . a Mezőberényben található kolosokat (Gymnasium) különösebb figyelemben” kell részesíteni. Az igazgatóságot és a tanárokat fel kell szólítani, hogy a magyar nyelv terjesztését és gyámo-lítását elsőrendű kötelességüknek érezzék és tartsák.

10. A megyei rendszabályok foganatosításának ellenőrzésére, nem kevésbé a nevelőmunkában alkalmazandó új, hatékony eljárások ajánlására és alkalmaztatására külön bizottságot kell létrehozni, amely az idegen ajkú községek, mezővárosok iskoláiban a „magyar nyelv és nemzetiség egész ügyét” segíti és irányítja. A bizottságba állandó tagként a Békés-bánáti ág. h. ev. egyházkerület elöljáróját is kooptálni kell.

A bizottság tiszte:

a) „hogy a magyarosodást a járásbeli tisztviselőkkel, az illető földesurakkal egyetértve, s mindenütt a helybéli körülállásokhoz mérsékelve (viszonyítva) előbbrevinni iparkodjon;

b) hogy ennek eszközölhetése okáért a fentebbi pontok szerint szükséges felszólításokat egész hatósággal tellyesítse és tellyesíttesse;

c) hogy a megjutalmazásokra és a magyar nyelv egyéb terjesztési céljaira teendő adakozásokat beszedje;

d) hogy az ebből összeállandó summáknak s jövedelmeknek . . . rendeltetésekre egy . . . külön kidolgozandó terv (planum) szerint leendő kiadása s hováfordítása számadás terhe alatt tölle függjön;

e) hogy mind a tanítók szorgalmát, mind a nevendékek előmenetelét” megismerje, az „iskolákat a divatos félélévenkénti próbatételek alkalmával sorba vizsgálja — az érdemeseket jutalmazza s dícsérje; a vesztegülőket haladásra ébressze; és ahol hibát lát, egész lelkesedéssel vesse magát közbe, hogy az meg-

igazíttasson;” — s tapasztalatait *kimerítő hivatalos jelentésbe foglalva* terjessze évente a „megyei közönségnek elejébe”.

Tekintetes és nemes Békés Vármegye az 1832. kisasszony hava 8-án tartott közgyűlésen a megyei nyelvi bizottság jelentését elfogadta, jogerőre emelte, és javaslatait „sinórmértékül” tűzte a különböző intézmények és szervezetek elé. Egyetlen pontot tartott mindössze feleslegesnek benne. Azt, amelyik a papokra és a tanítókra vonatkozik. Az egybegyűlt rendek előtt ugyanis tudott dolog — mondja a határozat —, „hogyan az egész megyében már olyan lelkipásztor vagy tanító iskolamester, ki magyarul nem tudna, nincs”, ennél fogva a magyar nyelv megtanulására kiszabott határidő „szüksége is önként elenyészik”.

A határozattá emelt javaslatokat eljuttatták az „érdeklett” felekhez: a) a *Helytartótanács*hoz (az adólaajstromokra ill. a magyarul is tudó lelkészek, tanítók uradalmakban történő alkalmaztatására vonatkozó rendelkezések fogantatása végett),

b) a *császárhoz* (a pecsétek, címerek stb. felírásának magyarrá tétele céljából)

c) „a *nagyváradi római szertartású Püspök úrhoz*, mint kerületi oskolai királyi főigazgatóhoz” d) a *görög nem egyesültek*, e) az *ágostai hitvallást követők „egyházi kormányaihoz és iskolai elöljáróságaihoz”*. Elfogadta a különbizottság felállítására vonatkozó javaslatot is; s a további teendők ellátásával a munkáját példásan végző régi küldöttséget bízta meg, kiegészítve „az ev. egyházkerület öregbikje (szeniora, esperese): *Simon Sámuel* szarvasi lelkipásztor személyével. Végül pedig, hogy „a rendeletek pontos megtartásában s tartatásában azok nem esmérése vagy tudása okul ne vétethessen”, elrendelték, hogy a beadvány szövegét nyomassák ki, és az egész megyében tegyék közhírré; eljuttatván az ország minden nemes vármegyéjének és a külön adózó keruletnek is”.

Egy-egy rendelet súlyát és értékét általában azon lehet lemérni, szellemével mennyire azonosítja magát az adott közösség, illetve hogy az milyen mértékben szerez érvényt a benne foglalt határozatoknak. Úgy tűnik, a vármegye magyarosodást sürgető határozata élénk érdeklődésre talált, nem maradt kiáltó szó a pusztaiban.

1838-ban például nem fogadta el a vármegye a gyulai tímárok *német nyelvű* céhlevelét, sőt még „az országgyűlésen alkotott törvényeket” is visszaküldte, mert „azok nem magyarul voltak nyomtatva”.

Voltak persze, akiket nem elégtett ki a megyei hatóság részéről kétségkívül óvatosan kezelt magyarosodás üteme. A *Pesti Hírlap* 1841. tavaszutó 15-i számában a megyei tudósító — elismerve bár, hogy a Békés megyei „nem-magyar ajkú népesség magyarosítása ügyében több fontos végzések hozattak”, azt sürgette például, hogy hívja fel a megyei küldöttség az esperességi gyűlést, járjon hatékonyabban közre, és fordítson nagyobb gondot „az iskolákban és egyházi szertartásokon teendő olyatén szabályokra, mellyek a honi nyelv terjesztését” segítik elő. A magyarosodás ütemének felgyorsításától várta a levezető azt az intézkedést is, amelynek nyomán „többé szláv felírást Szarvason

sem olvasandunk a köztanoda homlokzatán”. (Felvetődik a kérdés: erre a nem túl nagy feladatra nem volt megfelelő és elegendő a szarvasi bizottsági tag: *Simon Sámuel* vagy utódja személye?)

Két héttel később azt közli a lapban a *szarvasi oktatóvá meg nem választott* levelező: *Simon István*, aki „a gyűlés színe előtt némi heves és sértő kifakadásai miatt rendre igazítottatott, s emiatt fölhevülésében elhagyá a tanácskozási termet”, hogy a „fő-lelkész” — a hozott határozat ellenére sem magyar nyelven folytatja levelezését az esperessel. Tény azonban az is, hogy az 1841. aug. 9-i Békés vármegyei közgyűlés már azt a hírt közönte lelkes örömmel, miszerint „a magyar nyelvnek terjesztése tekintetéből *Bende Károly* táblabíró (tótkomlósi ev. lelkész) által készített magyar olvasókönyvecske több ezer példányban kinyomatni, s az *idegen ajkúak közt ingyen elosztatni* rendeltetett”. Valószínűleg ez volt az az 5000 példányban kiadott *Magyar nyelvvezér tót iskolák számára*, amelynek publikálási évéül a költő-pap *Gajdács Pál* 1842-t jelölte meg *Tót-Komlós története* c. munkájában.

Megértésre és pártolásra talált a határozatnak az a felhívása is, amely a magyar nyelv előmozdítását szolgáló pénztár felállítására, illetve a magyarosodás elősegítésében példamutató nevelők jutalmazására vonatkozott. A lelkiismeretesen tevékenykedő megyei választmány a határozat szellemében időszakonként részletesen ismertette tapasztalatait a közgyűléseken; beszámolt arról, kik azok a tanítók, akik „idegen ajakú iskolákban” dolgozva, kiemelkedő eredményt értek el a magyar nyelv tanításában. Jó munkájukat dícséri, hogy tetteik fennmaradt „az országgyűlés azon üdvös határozata után is, melynél fogva a magyar nyelv diplomatikai nyelvvé (hivatalos nyelvvé) emeltetett”.

1842. június 17-én is előterjesztette jelentését a *Novák Antal* alispán irányítása alatt álló megyei nyelvi különbizottság. Ekkor *Csorba M.* és *Vozárik P.* csabai és *Vilim J.* mezőberényi tanítók jutalmazását kérte a tisztelt Karok és Rendektől. Beszámolt továbbá arról, hogy a különböző adományokból e célra létesült pénzalap kimerült: a bizottság a közgyűlés jóváhagyásával könyvkiadásra és jutalmazásra használta fel a tőkét. Végül az „üdvös cél” további pártolása céljából a megyei birtokosokat és táblabírákat újabb adakozásra kérte fel. Arra vonatkozóan, vajon a magyar nyelv *államnyelvvé válása* után is működött-e ez a reformkor szellemét híven tükröző bizottság, megbízható adatokat nem sikerült szerezniünk.